

telenül — mert hiába követelt. Hiszen az elvtársak, maguk is hosszú ideig ugyan-csak szorongatott helyzetben, nem tudtak segíteni, vagy segítőkészen melléállni, akkor sem, amikor még nem is lehetett, s bizony akkor sem, amikor lehetett volna.

Hiszen egykor együtt álltak a vártán, bajban, viharban, szilárdan, hűségesen! Ha egyszer egy régi elvtárs idézte volna a múltat betegyánál megjelenésével, ha egy fémből, vagy akár csak papírból készült elismerő jelképet kapott volna a múlt harcaiért. Vagy netán — horribile dictu! — kiadták volna összegyűjtött verseit, — aminek hiánya életének legnagyobb gyásza volt. Vagy talán a felszabadulás óta csak Lakatosnál tehetségesebb és pártosabb költők verseit adták ki?

Nos, 1957-ben mindenesetre kizárták az írószövetségből.

Annál a tűznél, amely hajdan lelkében lobogott, már senki sem melegedett, ő maga sem, s alig maradt belőle más, mint füst és korom. Amitől mindenki menekült.

*Miért e halálos magány?
Mert millióké élete.
S jeges, zord csúcson aki áll,
bolondot ki is értene,
s ki lágyulna kemény szaván?*

Egy Lakatosról szóló rövid megemlékezésemben (Új Írás, 1961. november) néhány évvel ezelőtt azt írtam: — minden ember élete titkokkal árnyalt, s csak aki embertársának mellére szorított fejjel hallgatja szívverését, kerül közel az igazsághoz. — Most próbáltam fölfedni a titkokat, megelni a lélek lezárt ajtajának nyitját.

Mielőtt e róla szóló írást elkezdtem, leutaztam Tapolcára, a sírjához, s lefotografáltam. Keresztfája kissé félredőlt, nevének betűit lassan belepi a moha. Borús idő volt, homályos lett a kép. Ez sorsa holtában is.

Temetése napjának reggelén, a gyászmenet érkezése előtt kimentem a frissen ásott sírgödörhöz. Ez lesz hát utolsó lakhelye. Kórházak, börtönök lakója, búcsúszom tőled. Újpest, Pesthidegkút, Tapolca, Tata, Szombathely, Margit kórház — Mosonyi utca, Markó utca, Kistarcsa, Maglódi út, gyómi fogház —, mindenüvé utánad mentem.

A temetése szép volt. Két veszprémi írótársa, Marton László és Cserhát József búcsúztatták. A járási pártbizottság a saját halottjának tekintette, friss sírhantja fölött fölhangzott az elvtársi kórus gyászdala. Ezzel lezáródott Lakatos Péter Pál kommunista költő tanulságos élete.

BECSKY ANDOR

ANTAL JÁNOS

(1907—1943)

A kortárs e sorokban néhány eltűnt, elveszett kortársára szeretne visszaemlékezni. Rájuk a visszaemlékezés is nehéz, mert oly hirtelen tűntek el. Mindenike valamilyen alkotónak kezdett feltűnni. Versírónak, esztétának, regényírónak, drámaírónak. Majd hirtelen újságíró lett belőlük. Mindent aktualizáltak, izgattak, forradalmasítottak. Átlépték saját műfajaikat, életüket a világ átváltoztatásának mindennapi gyakorlati munkájába fektették, és valahol, műfajaikból kilépve, mennybe mentek. Úgy is, hogy megölték őket, úgy is, hogy a visszamaradt művek torzóiba kell lépten-nyomon ütköznünk.

Elsőnek Antal Jánosra szeretnék emlékezni. A költőre, művészettörténészre, regényíróra és végső formájában történészre, tudományos analízisek írójára. Mindeniken, de rajta különösen kimutatható az átváltozások sokasága. Esmélkedését 16 éves korában szabad verssel kezdi. Húsz éven keresztül a mozgalom legmélyebb vizeiben is rítalálunk. Az általa kifutott 20 év utolsó verseit a szegedi Csillag börtön ablakpárkányában jelzi, de arra már senki sem talált rá.

Az előzményekhez a Magyar Tanácsköztársaság bukása hozzátartozik. Legjobb, ha először Antal János édesapját, Antal Márkot említem. A matematikus, bőséges érdeklődésű középiskolai tanárt, aki a Tanügyi Népbizottságon az iskolareform tervezésében éppen úgy felhasználható volt, mint a kassai harcokban.

A bukás után Antal Márk Kolozsvárot költött ki, ahol gimnáziumot alapított, fia, János is ott tanult. A különleges gimnázium hitelvi pénzekből keletkezett, falai

között tilos volt a politikai szó. Tanárai jó részét Antal Márk mégis a Magyar Tanácsköztársaságban élénk tevékenységet mutató, Kolozsvárra menekült tanárokból toborozta. Antal Márkot legtehetségesebb növendékei iskolán kívüli oktatásba követték, ahol költészetből, filozófiából, matematikából vett érvekkel bizonyította a marxizmus–leninizmus igazságait, és mutatta ki a tőkés társadalom áttörhető pontjait. Antal Márk otthonában állandó viták folytak. A mozgalom értelmiségi utánpótlása tekintélyes számban innen került ki. Az ilyen környezetben felnőtt Antal Jánost már a családi tűzhelynél elfogta a nyugtalanság, az aggodalom. Az érzékeny gyermeket kora ifjúságában kapta el a társadalom első nagy tisztulásának forgószele. Apja sokoldalúsága, az emigráció legszínesebb virtuóza egy ideig elbűvölte. Érettségis korára, Antal János, a „költő”, mégis úgy vélte, hogy apja kezdeményező szelleme a szabadkőműves páholyoktól az eléggé gyanús nacionalista magyar urakkal való belső barátságig túl széles területeket fog át. Már itt keletkezhetett saját maga számára levont „költői igazságszolgáltatása”, behúzódni teljes egészében a mozgalom bástyái mögé, amit élete végéig követett.

Költő? Az is lehetett volna. Erre vallanak egész fiatalon, kamaszkorában írt és tizenhat éves korában megjelent „modern”, formabontó versei. Már itt kéri számon a kor legizgatóbb kérdéseit. A széthullást világosan látja. Izgalommal kutatja, mi a menekülés, a megmaradás útja? Olykor kiáltásokban, olykor gúnyban robbannak ezek a versek. Mindig kérdőre vonó éllel. Azzal a szilaj, ifjú szándékkal, hogy meg kell találni a zűrzavarból való kibontakozást. Nem szabad az összeomlás romhalmazába kerülni. Versei korukra jellemző módon szabad versek, csapongók, gondolati ritmusoktól dagadók. Mindenképpen tiltakozóak a „maradi – akadémikus” rimes verselési móddal szemben. „Ordítózasok” a sok sebből vérző emberi humánium mellett. Talán nem lesz érdektelen egy-két verset, versrészletet betekintésül egy negyven év előtt lázadó lélek nyugtalanságából ide iktatni.

CSAK ORDÍTOK FOLYVÁST

Megrántották ezt a világot; így nem húzódik dióhéjban össze, de dobálja kezeit hasztalan ívekben szereszéjjel, borzasztó szavát hadarja, hogy agyannak robbanását érzem minden tagomban, anyám sem tudja mi van velem, nem érti!

Kiszáradt értelmem éget, izgatja ínyem, szép hűgom sem tudom gyengéden ölelni, csak ordítok folyvást: tűz! tűz! legyen harc, háború, nem kell pihenés, észvesztő játék, figyeld játékom, ösztönlő hevem kínzó hatalmát!

Vöröslő csillag az égen, veszítő végemben nem tudom hol fogok temetkezni; kell sok szóírás forradalmi tett, lobogtatni, emelve! Kívánni áldozatnak íme emberek – most erjed a világ, undorral ronthatod megesett testének repedését!

Töltött fegyverként meredek előre szobámnak csendjét feltöri öklelődző aggályaim gondja! Most van a nagy átcsoportosítás, embereket emberek, öltözni házakat, kapukat, minden való igazsággal tisztábajönni, hidakat az égre! Egy új, egész fehér teríték borul gazdátlan tetemünk roncsára, halleluja, új ember születik a hidak alatt!

Antal János 16 éves, érett. Meggondolkoztató szavai igényesen fogalmaznak. A szavak indulataikban, érzelem felkeltésében szaggatottak, drámaiak.

MINT BÍRJAM EL, HOGY EMBERRÉ LETTEM

Hogy is bírjam ki, hogy embernői emberré cseperedtem? Istenszemű ember; mindent meglát, hallgatja napról-napra vérző füllel a pólusokat, része van – úgy hiszem! Szabad a testem és a lelkem, annak adom, aki kívánja, forradalmas időket élünk!

*Pártállásom életre-halálra, tüzet, hogy kicsap ágyából,
vizet, hogy fulladoz a medrében, acélt, ónt, kén-
követ, mennykőt, egész tüdővész betegségem,
szerteköhögöm izmaim, eröm hullásával! A gyá-
vákat levetik, az erősek megmaradnak, tudja meg
ezt minden forradalmár. És zsákokban, hullaizű
kamarák fenekén, emberek fekszenek, a leendő
emberek pedig kényszerhelyzetben kuporognak az
anyatestek rojtjaiban! Rajtuk keresztül-kasul,
gémes kutaknak, malmoknak a vízen, adandó
férfiak, nőknek, gyerekeknek, mennyi a még
ízleletlen titkuk előttem!*

(Antal János, Becsky Andor: Verseskönyv. Kolozsvár, 1923)

Dienes László, a kolozsvári „Korunk” későbbi alapítója, Antal János kötetének előszavában megjegyzi: „A ma költője egészen a fiataloké. Csak a fiataloké. Mert bizonyos éveken túl, szintézis kell, nélküle nem lehet el az elkészülő lélek. S éppen ez az, amit a ma fiatal költészete nem tud megadni. Csak keresést, harcot, az új hit erős kikívánását, nagy lendületeket, melyek a semmibe vesznek el, markolásokat, melyek semmit sem fognak meg. De melyek kellenek, mert a jövőt várják. Mert csak az a jövő jön el, amit erősen várnak és követelnek. De az öregek nem bírják el a semmibe markolást. Nekik vinni kell valamit a Halál elé. Hát inkább merítenek a rég túléltből. Innen az induló korok idősebb generációinak eklekticizmusa.”

De a fiatalok nem törődhetnek az öregek igényeivel, nekik joguk és kötelességük csak a jövőbe nézni, s ha olyan bukott korban élnek, mint a mai, mely új alkotást nem enged meg, legalább lármás múlt-tagadással ébren tartani az emberiség teremtő lelkiismeretét, melyből ki kell majdan sarjadzani annak az új szellemű létalapnak, melynek művészi kifejezése lesz a jövő század új klasszicizmusa.”

Mindent előlről kell kezdeni és küzdelmesen jobb alapját megkeresni a tőkés társadalom szétfeszíthető réseinek. Ehhez az értelem, a műveltség, a széles körű tájékozottság, a nyomról nyomra, évről évre való türelem beosztása szükséges. Mérhetetlen szívósság és a csapások elbirása. A fiatal Antal János kifutott kolozsvári fiatalsága színhelyéről. Elsőben művelté, kritikai gondolkodóvá óhajtott lenni. A képzőművészeti és irodalomkritikai szak területét választotta (rajzolt s írt is). Előbb 1925-ben Budapestre jött, majd Bécsben az egyetemen művészettörténetre iratkozott. Kirándult Párizsba, Rómába. Gyűjtötte ismereteit. A marxista esztétikát tette magáévá. Kutat, vitatkozik, tanulmányoz. Láthatólag jövőjére készül. Lassan kikísérletezi és megtalálja esztétikai formanyelvét is. Olyan nyelvet, amellyel máris segíthet baloldali folyóiratokban szemet nyitni, lelket önteni.

Eleven, tudományos, sokoldalú elemző módszer, logikus érvelés a jellemzője azoknak az értekezéseknek, amelyekkel már 1928-ban találkozunk a „Korunk” hasábjain. Antal János a „Szubjektivitás és az objektivitás az új művészetben” c. dolgozatában a kor képzőművészeti kritikai keretébe beépíti a társadalom nagy és állandó kérdéseit. A polgári esztétika állásait éles következetességgel támadja, elveti a naturalizmust, impresszionizmust, és magyarázza a futurizmus és expresszionizmus létrejöttét.

Csalóknak nevezi a polgári társadalomban és művészetében létrejött mélység fogalmát. A művészet és benne a képzőművészet is sokkal inkább differenciálódott, mint mélyült. A „mélységben” megnyilvánuló szubjektivitással egyre újabb formakísérletekkel találkozunk. Ezekben az „újabb” formákban többé-kevésbé mindig benne van a megelőző „hamis” mélységet túlhaladó objektivitás is.

Az viszont igaz, hogy kísérleteik egyre egyénibbé és szubjektívekké válnak, olyannyira, hogy szemmel láthatóvá lesz a közösségtől való egyöntetű távolodásuk. A hajszolt, egyéni látásmód, a viszonylag egyszerű naturalizmus és impresszionista látásmódból az absztrakt közelébe ér és lesz belőle futurizmus és expresszionizmus.

Már annak idején a naturalizmus sem volt más, mint a klasszicizmus örököse. Sohasem tényleges művészi princípium, csupán malaclópó köpeny a polgárság harci jelszavainak kibővítésére. A társadalom és a törvény síkján ott a hasonló, amikor az egyenlőség is csak adóalanyi egyenlőség és nem tényleges.

Minden szó, minden gondolat magas hőfokon készülődik az elveszett, kiűtött magyar Tanácsköztársaság visszaszerzésére. Nem fér kétség ahhoz, hogy Antal János az elkövetkező mártíriumot vállalt hősök egyike, mint elszánt társai ideológiai igazságai, korszerűségük vitathatatlan varázsoveivel felszerelve léptek a küzdőterre. Ahányan voltak, annyi oldalról kezdték ki a tőkés társadalom tarthatatlanságát. Csatavesztéseik ellenére sem lehetett őket és makacosságukat kitessékelní szocializ-

must teremtő új társadalmuk pitvarából. Ez a hősi nemzedék jóformán foggal és körömmel küzdött a proletariátus felszabadulásáért. Ugyanolyan eltökéltséggel és felkészültséggel, mint valaha az enciklopédisták, amazok szabadabb mozgásának lehetőségei nélkül.

Antal János eszmei színeinek árnyalatát hadd mutassuk még ki irodalomkritikai edzései területe egyetlen változatán, amikor 35 évvel ezelőtt Hemingway értékét, felfedezését és széles körű jelentőségét illeszti be saját világképe kisugárzásába: (Korunk, 1930.) — „Ernest Hemingway nem tartozik a népszerű amerikai írók közé. Sinclair Lewis, a Babitt, Dr. Arrowsmith, a Mantrap stb. kissé reklámízü, de közvetlen beszédű szimpatikus szerzője könnyebben megtalálta az utat az európai közönséghez. Amit mi az amerikai írókban ma látunk, az a Jack London-i friss, elbeszélő tradíció. Vagy Upton Sinclair híg riporterstílusa, amely szenzációról és gazságokról mindig tud megdöbentőt mondani, vagy éppen Teodor Dreiser kissé körülményes és száraz, de »alapos naturalizmusa«. Thornton Wildert, a The Bridge of San Luis Rée szerzőjét európainak tartjuk. Pedig ő az irodalmi, a sikeres, aki miszticizmusban és stílusfinomságokban kalmárkodik, akinek fantáziája közel áll az amerikai filmek ártalmatlan-ártalmas mesekivetítéseihöz, talán az egyetlen giccses pedáns a felsorolt nevek között.

John dos Passos mellett Hemingway az, aki európai mértékkel újat ad. Regénye, a Fiesta, egy 300 oldalas bolond, egy lélegzetre írt világbumlilzás. Szövege és dialógusai látszólag jelentéktelen, többször megismétlődő, mindennapi események szakadatlan egymásra következtése, abszolút igénytelen, pátosz nélküli és a maga egyszerűségében félelmetesen őszinte modorban. Emellett azonban semmi köze az újabb felszaporodott, »őszinte« sőt »brutális« őszinteségű én-regényekhez, fiatalregényekhez, melyekben az élet véletlen kerete ad lehetőséget tanulságok leplezetlen levonásához. Hemingway nem szociális, nem érzésfestő, nem lelkiprobléma makler, csak ízig-vérig író, aki leírja, hogyan vájkál az élet azokban a magukat mindenen túltevő, hívő, Párizsban élő cinikus, abszintes amerikaiakban és minden más nemzetiségbeliekben. Ezek az ide-oda kószáló nomádok mind intellektuelek, akiknek az intellektualitás már nem érték, hanem csak az életfenntartásra jó a bajban. Nem csinálnak, nem akarnak semmit, csak végigélni az életet, alkoholosan, szárazkozva: ez az egyetlen megmaradt pozitívum számukra.

Vég nélküli, többnyire alkoholos beszélgetésekkel van tele a könyv, s ezek a beszélgetések blódek, megdöbentőek, nem is emberiek, ám az egyén, amely végéreményben csak saját gondjaiban élhet, ott van mögöttük. Ezek a züllött egzisztenciák Párizsban kávéházról kávéházra, biztróról biztróra járnak. Egy »jól sikerült« pillanatnak nagyobb a fontossága előttük, mint a világ bármely »nagy« kérdésének... A lényeg a regényben: esztelen vergődés. Az elején ott vagyunk, ahol a végén. Csak megdöbentve, egészben megzogtatva... Tökéletes szétmállottság. Céltalanság, amelyet soha még életünkben nem éreztünk. A Fiesta csendesen, észrevétlenül hat. Azért kibírhatatlan. Mindenkinék el kell olvasni.”

Antal Jánost Bécsben letartóztatták, mert a Justiz Palas felgyújtásánál tüntető egyetemi hallgatók között találták. 1928 végén tér vissza Budapestre. Irodalomtörténetünk arról is tud, hogy már ebben az időben Antal Jánosnak készen volt egy regénye, melyből a „Korunk” „Füledt ifjúság” címen „nyomdába adása” előtt részletet közölt. A regényt nem adták ki, kézírata is elveszett, mindössze Móricz Zsigmond leveléből következtethetünk az elvesztéséből eredő nagy kárra. Az irodalom és képzőművészet elméleti magaslatai, a szigorú kritikai bölcsélet az önforgalmást és belezórást való jog készségét jelentette. Míg valahol 1929 körül a 100% és a Forrás szerkesztőségeiben tevékenykedik. Egyidejűleg már részt kér és kap az illegális pártmunkából is. Jól beszélt németül és franciául, így lesz magyarországi tudósítója a harmadik Internacionálé több nyelven megjelenő Internacionale Presse Korrespondenz-ének. Számos cikk jelent meg benne Antal János tollából álneven vagy név nélkül.

1931-ben a „Kommunista” illegális szerkesztését is elvállalja. Mellette a Társadalmi Szemle minden számában megtaláljuk gondolkodó cikkeit, irodalomról, művészetről, társadalomról, a mozgalom gyakorlati kérdéseiről.

1933-ban a Társadalmi Szemle szerkesztőségében tartóztatták le. A bíróság azonban felmentette. Kiszabadulása után máris az Új Harcosban találkozzunk nevével. Illegális feladatai közé tartozott Csepel, Kispest, Óbuda szemináriumainak vezetése, az előadók anyagának megszerkesztése, a Szakszervezeti Ellenzék sajtójának irányítása.

Utolsó cikke a Gondolat 1937 szeptember-októberi számában jelent meg „A magyar demokrácia erőiről”. Mire a cikk megjelent, Antal János újból börtönben ült. Hat évét töltötte. 1942 őszén büntetőszázadban kiküldték a keleti frontra. A doni áttörésnél tíffusszal került szovjet fogságba. Nem lehetett rajta segíteni.